

monografije o posebnim sociološkim disciplinama. Ako bi trebalo reći kvalitativni sud o tim »monografijama« tada bi se moglo konstatirati da su najbolje prošle urbana sociologija (odličan prikaz čikaške škole i njezinih utjecaja), sociologija organizacije (dobra rekapitulacija te problematike u klasičnim sociološkim teorijama, pregledna informacija o današnjim istraživanjima organizacije), sociologija obrazovanja (odlična interpretacija Durkheimovih ideja, koristan osvrt na Bourdieova istraživanja, jasno tumačenje integrativne funkcije obrazovanja), sociologija kulture (skrupulozan odnos prema pojmovima kultura i civilizacija, objašnjenja o različitim tradicijama sociološkog pristupa tim pojmovima, ukazivanje na teškoće sociološkog istraživanja kulture), dok su najslabije prošle sociologija razvoja (uglavnom ograničena na šezdesete godine, na francuske autore, prije svega Balandiera, i autore iz latinskoameričkog kruga kao što su Cardoso, Furtado, Gunder Frank itd.) i sociologija obitelji (koja je uglavnom ostala na općim teorijskim trendovima zanemarujući istraživačke rezultate te discipline).

Treći dio knjige, pod naslovom **Sociološka praksa**, napravljen je kao iznimno informativan i koristan vodič kroz glavne nastavne, znanstvene, publicističke i stručno-profesionalne institucije unutar kojih se odvija i razvija »sociološki život« u Francuskoj i frankofonskom jezičkom području. To je svojevrsni prikaz sociološke infrastrukture. Šteta je da je ograničen samo na Francusku i frankofoniju, ali bilo bi opet previše očekivati tako veliki zahvat kao što je prikaz »sociološke infrastrukture« u svjetskim razmjerima. Iz Durandova i Weilova prikaza vidljivo je na koliko se sve mjesta i u kojim gradovima u Francuskoj i frankofonskim zemljama može studirati sociologija, gdje se stječu određeni stupnjevi sociološkog poziva, pa čak i to koji je profesor na pojedinim sveučilištima i institucijama zadužen za organizaciju sociološke nastave. Sociološko se obrazovanje, primjerice, u Francuskoj stječe na 37 sveučilišnih institucija i znanstvenih organizacija, Francuska ima 7 velikih istraživačkih centara s brojnim istraživačkim grupama koje

su geografski smještene u raznim gradovima, u Francuskoj se publicira 15 značajnih socioloških revija, Francusko društvo za sociologiju, koje je formirano 1962. godine na tradiciji Francuskog instituta za sociologiju, sastaje se tromjesečno na pola dana ili jedan dan, godišnje na dva dana s ciljem da se raspravi neka od velikih tema suvremene sociološke teorije i istraživanja. Sve navedene sociološke institucije, organizacije, društva i publikacije popraćene su adresama, čak i telefonskim brojevima, što samo po sebi upućuje na neposrednu komunikacijsku vrijednost ovog djela Durandove i Wielove knjige.

Na kraju bismo mogli iznijeti samo jednu konstataciju. Durandova i Weilova knjiga **Suvremena sociologija** zaista zavređuje epitet pravog priručnika za pouzdano upoznavanje glavnih aspekata suvremene sociološke znanosti. Uz svoju naglašenu frankofonsku sklonost u argumentaciji i izvodenju, ona je ipak objektivna u prezentaciji najutjecajnijih trendova i domaćaja karakterističnih za svjetsku sociologiju dvaju proteklih desetljeća.

Rade Kalanj

Željka Šporer

SOCIOLOGIJA PROFESIJA

Ogled o društvenoj uvjetovanosti profesionalizacije.

Sociološko društvo Hrvatske, 1990, 161 str.

Ovaj »ogled o društvenoj uvjetovanosti profesionalizacije« u nas je, koliko znam, prvi sistematičniji pokušaj promišljanja profesije i profesionalizacije u jednoj vremenskoj i komparativnoj perspektivi. Sociolozi su o ovoj temi u nas pisali sporadično, najčešće u periodici, što samo po sebi svjedoči o osvojenim prostorima razgovora. Tim je zanimljivije vidjeti što se krije iza knjige koja teži zasnivanju sociologije profesije u našim konkretnim prilikama.

Struktura knjige predstavlja zapravo napor da se odgovori na jedno koliko lično toliko i profesionalno pitanje: postoje li razlike i koji su uzroci razlika u shvaćanju profesionalizma? Autorica u sedam poglavlja nudi vlastite odgovore na ovo pitanje. Njihovi su naslovi: 1) razvoj sociološke misli o profesijama, 2) strukturalna analiza profesija, 3) procesna analiza profesija, 4) profesije i društvena stanja, 5) profesije i društvena moć, 6) determinante prestiža profesija, 7) inteligencija, intelektualci i profesionalci.

Odmah na početku proces profesionalizacije veže se uz proces podjele rada te procese industrijalizacije i racionalizacije u modernim društvima. Profesionalizacija je, smatra autorica, proces stvaranja i formiranja novih profesija na temelju sve specijaliziranih znanja i vještina koja su funkcionalno važna za društvo, odnosno »težnja pripadnika nekog zanimanja da za sebe izbere određenu samostalnost u sistemu obrazovanja, kvalifikaciji, ovlaštenju i uopće u višem društvenom položaju u odnosu na pripadnike drugih zanimanja« (str. 12). Odnos između zvanja, zanimanja i profesije utemeljuje se razgraničenjem sadržaja prva dva termina. Zvanje označava »obrazovanje, više ili manje specijalizirano, koje je pojedinac stekao u toku svog školovanja...«, dok zanimanje predstavlja posao koji pojedinac obavlja kao svoju svakodnevnu radnu aktivnost, kojom osigurava sredstva za život. Profesija pak, u sociološkom smislu jest »zanimanje koje ima monopol nad nekim kompleksnim dijelom znanja i praktičnih vještina za koje je potrebno dugotrajno školovanje, tzv. visoko obrazovanje, te tako postaje prepoznatljivo u društvu«. (15) Medicinska profesija označuje se pri tome kao paradigma za razumijevanje nastanka i razvoja te za analizu suvremenih profesija.

Sukladno razlikovanju strukturalne, procesne, kauzalne i funkcionalne analize (E. M. Olsen), u poglavlju o »strukturalnoj analizi profesija« posebno se razmatraju osnovni elementi profesija i obilježja profesionalnog djelovanja. Autorica polazi od C. Turner i M. Hodgeove (1970) klasifikacije elemenata profesije i smatra da profesije možemo razlikovati

na temelju pet glavnih obilježja. Prvo, svaka profesija pretpostavlja određeni stupanj razvijenosti osnovnih teorija i tehnika, koje čine sistematski zaokruženu cjelinu i osnova su profesionalnog djelovanja. Drugo, profesija uključuje određeni stupanj monopola na stručnu ekspertizu. Treće, profesija ima i određeni stupanj prepoznatljivosti u/od javnosti. Četvrto, profesija uključuje i određeni stupanj organiziranosti. Peto, razvijena profesija pretpostavlja i određenu profesionalnu etiku. Na osnovu ovih elemenata i prisutnosti pojedinih njihovih dimenzija mogu se razlikovati »čiste profesije« (primjerice: liječnička), »poluprofesije« (socijalni radnici) i obična zanimanja.

Zanimljivo je pobliže razmotriti implikacije ovih elemenata profesije. Monopol je jedno od često tematiziranih obilježja profesionalizma, budući da se profesija ne smatra priznatom u društvu nema li od države priznati monopol nad vršenjem svog posla. Pomoću monopola profesionalna udruženja »kažnjavaju« sve one koji se trenutno »neovlašteno« bave poslom na koji pretendira konkretna profesija. Jedan od načina obrane monopola nad nekom djelatnošću jest i profesionalni jezik, kao ishodište i specifičnog profesionalnog žargona. Dodali bismo: u nekim slučajevima i mistifikacije određenih profesija u odnosu na »laike« (primjerice: informatičke profesije). Fenomen vanjske prepoznatljivosti neke profesije/zanimanja tiče se »kolektivne predodžbe« (Durkheim) o nekim zanimanjima. Titula je jedna od najvažnijih crta vanjske prepoznatljivosti profesije: ona razlikuje stručnjaka od laika, meritorne od nemeritornih. »Ono osnovno što se s titulama zbiva jest da one ne nastaju kao karakteristike profesije same, već postaju elementi diferencijacije unutar profesije. Umjesto prijašnjih osnovnih titula koje su označavale profesije, sada se titule skaliraju i unutar profesije (diploma—magistar—doktor—profesor)«. Ovaj proces autorica naziva »stratifikacijom profesionalnih elita« (28).

Organiziranost neke profesije očituje se preko institucija za profesionalno obrazovanje, preko tipova organizacija u kojima se profesio-

nalci najčešće zapošljavaju i preko organiziranosti profesionalnih udruženja. Ovdje valja istaći i pitanje profesionalne etike. Autorica je definira kao skup normi, vrijednosti, ciljeva kojima bi se trebali rukovoditi pripadnici neke profesije u primjeni svog profesionalnog znanja. Ona je djelomično formalna a djelomično neformalna. Etika profesionalizma uključuje prije svega upotrebu znanja za opću dobrobit (altruizam), zatim pridržavanje određenih znanstvenih spoznaja u svakodnevnoj praksi. Profesionalna etika na neki način posebno definira i ponašanje u određenim odnosima, kao što su profesionalac—klijent, međusobni odnos profesionalaca, odnos profesije i šire zajednice te odnos profesionalaca i organizacije. Za najznačajnija opća obilježja u djelovanju profesionalaca autorica ipak smatra profesionalnu autonomiju, autoritet i altruizam (38).

Značajna pažnja poklonjena je i odnosu organizacijá, i profesionalaca. Šporer ističe, nakon kraćeg objašnjenja »profesionalizacije organizacijá«, pojave konflikta u tom procesu. Osnovna linija konflikta je po njoj na relaciji stručnjaci—manageri, a osnovni izvor konflikta leži u različitoj profesionalnoj socijalizaciji, različitim vrijednostima i normativnim orijentacijama, što rezultira i različitom ciljnom usmjerenošću. »Položaj profesionalca u organizaciji određen je njegovom radnom ulogom, statusom i moći. Za Jugoslaviju je posebno značajno da egalitarna vrijednosna orijentacija, koja dominira u jugoslavenskom društvu, predstavlja plodno tlo za redukciju ekspertne moći profesija, deprofesionalizaciju i favoriziranje laicizma, što snižava status profesija i dovodi do nezadovoljstva profesionalaca« (50). Za žaliti je što autorica ovdje nije dublje zahvatila problem položaja profesionalaca u našim organizacijama. Da li je smatrala da je o tome već dosta rečeno u tekstovima nekolicine autora (J. Županov, V. Rus, V. Arzenšek) koji su o toj temi pisali u okviru rasprava o egalitarizmu, industrijalizaciji i managementu? Ili se bez dovoljno novijih empirijskih podataka nije usudila dublje začu u naše organizacije? Tu je i treća mogućnost: da su naše prilike toliko specifične da način prezentacije ukupne građe u

knjizi ne trpi širu eksplikaciju takve »posebnosti«!

U poglavlju pod nazivom »procesna analiza profesija« opisani su u kraćim potezima procesi regrutacije za profesiju, profesionalne socijalizacije, »resocijalizacije« u dodiru sa organizacijskom sredinom, te osnovne etape u formiranju profesija. No, moram priznati da su od svih dijelova knjige četvrto, peto i šesto poglavlje relativno najzanimljiviji momenti poduzete analize profesija. Naime, u ovim poglavljima data je unutar jednog dužeg vremenskog perioda komparativna analiza razvoja profesija u SSSR-u, SAD i u Jugoslaviji, a na temelju uglavnom američke literature.

Kako se u ovim poglavljima začine tema o odnosu globalnog društvenog sistema prema profesionalizaciji, autorica je prvo došla do određene tipologije društvenih sistema (kriteriji: provedena socijalistička revolucija ili ne, stupanj razvijenosti društva) i do definicije društvenog stanja (brzina promjena u nekom društvu, način njihova događanja: sa ili bez nasilnih sukoba). Nakon toga slijedi osvrt na »udes« profesija u revolucionarnim kretanjima, odnosno pri ubrzanom ekonomskom razvoju. Primjer SSSR-a pokazuje da socijalistička revolucija ne znači samo osvajanje vlasti, već i bitne promjene u strukturi ekonomske moći, dugoročno nosi izjednačavanje svih nejednakosti temeljenih na posjedovanju nečega što nosi moć, ugled, status. Posjednici određenog znanja prešli su put od izгона, omlažavanja pa do priznanja prava na opstojnost. Nova revolucionarna vlast proizvela je nekoliko strategija u odnosu na nosioce profesija. Na temelju historijskih analiza Šporer ističe tri prepoznatljiva stava prema profesijama. Prvi je stav odbacivanja stručnjaka kao pripadnika »protivničke klase« i deprofesionalizacija, tj. nepriznavanje potrebe za profesionalnim zanimanjem. Kod nas se ova teza veže uz poseban aspekt egalitarnog sindroma, prepoznatljiv u ideji da »svi znamo sve«, bez obzira na školu, kvalifikaciju i iskustvo. Ta strategija dominira u totalizirajućoj fazi revolucije (R. Supek) i obično traje kraće vrijeme, unatoč mogućih kasnijih recidiva istog stava. Drugi tipični stav prema profesionalcima raznih pro-

fila jest pokušaj adaptacije stručnjaka za potrebe izgradnje novog društva, ali pod kontrolom provjerenih revolucionara—nestručnjaka. Treći tip odnosa prema profesijama predstavlja jedna dugoročna strategija, okrenuta stvaranju »vlastite inteligencije«, mahom preko obrazovnog uspona nižih socijalnih slojeva.

Kako smo već rekli, tražeći odgovor na pitanje o posljedicama revolucije na položaj profesija, autorica je posegla za komparativnom analizom, preko usporedbe relevantnih statističkih podataka za SSSR, SAD i Jugoslaviju (SAD su u ovoj analizi društvo sa nerevolucionarnim tipom društvenih promjena). Čitalac će uočiti da velika većina podataka za Jugoslaviju seže do sredine sedamdesetih godina. Kako su strani izvori okosnica komparativne analize, to je donekle i shvatljivo, no imam dojam da je ovdje podatke za Jugoslaviju trebalo dopuniti recentnijim statističkim, odnosno empirijskim podacima. Ali, zanemarimo li ovu primjedbku, ostaju rezultati i ovako provedene analize. Prvo, autorica ustvrđuje da profesionalne strukture SSSR-a, SAD i Jugoslavije odražavaju promjene društva u fazi ubrzane industrijalizacije: zanimanja povezana s poljoprivredom smanjuju se, a rastu ona vezana uz industriju. Ukupni obrazac razvoja poticao je ekspanziju inženjera u sva tri sistema, ali najintenzivnije u SSSR-a. Premda podaci ukazuju na drastičan pad udjela poljoprivrednog u aktivnom stanovništvu SSSR-a i Jugoslavije, u odnosu na SAD taj je pad relativno malen, pa se jaz po toj osnovi i dalje povećava. Zanimljivo je da Jugoslavija bilježi najveći rast ekonomista među raznim profesionalnim grupama; iza njih slijede inženjeri. Profesionalna struktura SAD pokazuje stalan relativni rast inženjera, ali i konstantno visoku zastupljenost drugih profesija, primjerice pravnika.

Drugi nivo komparacije išao je ka analizi profesionalne strukture političkih vrhova ovih zemalja. Pokazalo se da postoje značajne razlike u profesionalnoj strukturi političkih vrhova i da ona nije prosta odraz strukture aktivnog stanovništva, već prije dubljih društvenih tendencija koje neke profesije guraju u sam vrh političke piramide, a druge destimuliraju za bavljenje politikom. I u SSSR-u i u SAD nala-

zimo dominaciju jedne profesije u političkom vrhu zemlje, no to su bitno različite profesije. »Pravnici dominiraju političkim vrhom SAD, što se može objasniti pravnim karakterom države i pravnom procedurom, prisutnom u političkom životu. U SSSR-u dominiraju inženjeri, što proizlazi iz okrenutosti sistema ka industrijalizaciji i tehničkim pitanjima, a društvena problematika riješena je u ideološkom sistemu. Jugoslavija nema tako izrazitu dominaciju jedne profesije u političkom vrhu, ali ipak možemo primjetiti da dominiraju društvene profesije (ekonomisti i politolozi). Taj nalaz možemo objasniti dilemom između tržišta i plana te ulogom koju su društveno-humanističke znanosti imale u obračunu sa stalinizmom« (146).

Treći nivo komparacije između ovih sistema (poglavlje o determinantama prestiža profesija) odnosi se na uočene različitosti u prestižu i stupnju feminizacije profesija. Ljestvica prestiža zanimanja znatno je veća u SAD nego u SSSR-u i u Jugoslaviji. U SAD najveći prestiž imaju pravnici, u SSSR-u liječnici, a u Jugoslaviji inženjeri. Žene se češće zapošljavaju u (bivšim) socijalističkim sistemima, a manje u SAD. Prema mišljenju autorice, prestiž nije slučajna, već prije uvjetovan kulturom, razvojem, ideologijom, pa rezultira dugoročnim razlikama, koje pak na svoj način modificiraju položaj profesija u društvu. Primjerice, u SSSR-u i u Jugoslaviji neke profesije se feminiziraju (ekonomisti, liječnici, farmaceuti), dok su u drugim profesijama žene manje prisutne. U SAD profesionalna struktura po spolu pokazuje i dalje veliku dominaciju muškaraca. Polu-profesije ostaju rezervirane za žene, no to je trend prisutan u sva tri analizirana društva. Autorica je u ovom poglavlju vrlo uvjerljivo pokazala (na temelju domaćih statističkih podataka) kako u Jugoslaviji proces feminizacije profesija prate i manja materijalna primanja žena, odnosno smanjenje društvenog prestiža profesija u kojima relativno dominiraju žene (str. 129—138).

U zadnjem poglavlju autorica je pokušala razjasniti odnos između široko korištenih termina inteligencije, intelektualaca i profesionalaca. Imam dojam da ovo poglavlje ne slijedi

logički strukturu knjige; možda je bilo primjerenije staviti ga kao uvodnu raspravu u kasnije analiziranu građu. Vjerujem, osim toga, da sadržajno gledano, odnos između profesionalaca, intelektualaca i inteligencije traži mnogo više i prostora i vremena, kao i potrebne literature, no što je autorica ovdje to htjela i mogla pružiti.

Zaključno, može se reći da ova knjiga, bez obzira na izvjesnu neujednačenost u razjašnjenju osnovnih pojmova i izvjesno »robovanje« empirijskim podacima starijeg datuma, zaista predstavlja pažnje vrijedan prilog mogućoj sociologiji profesije u našim prilikama. Bilo koji drugi rad, koji bi još pažljivije razvio ovdje načete teme, neće je moći zaobići. No, razgovori o profesionalizaciji kao takvoj imaju još jednu determinantu; to su realni procesi privrednog i društvenog ne/razvoja koji će u većoj ili manjoj mjeri trebati nosioce profesionalnog znanja. Opće civilizacijsko nazadovanje naših društvenih struktura može razgovor o profesijama svesti vrlo lako samo na priču o općoj deprofesionalizaciji radno aktivnog stanovništva. Profesije, kao i razgovor o njima, zahtijevaju kakve-takve prilike rasta.

Drago Čengić

Nikola Dugandžija

BOŽJA DJECA

Religioznost u malim vjerskim zajednicama
(uz zagrebačko istraživanje)

RZ RKSSCH i Institut za društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1990.

Fenomen malih vjerskih zajednica (sekta, u svjetskoj literaturi) u Hrvatskoj do sada gotovo da i nije proučavan, niti istraživan. Knjiga Nikole Dugandžije »Božja djeca«, prvi je od nekoliko radova nastalih kao rezultat istraživanja religioznosti malih vjerskih zajednica u Zagrebu, koje je proveo Institut za društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu u 1988. go-

dini. Istraživanjem je obuhvaćeno 16 malih vjerskih zajednica, od kojih su sve (Baptistička crkva, Crkva Isusa Krista, Svetaca posljednjih dana, Evangelistička crkva, Kršćanska adventistička crkva, Kristova crkva, Kristova crkva »Betanija«, Kristova crkva braće, Kristova duhovna crkva, Kristova duhovna crkva malokrštenih, Kršćanska pentekostna crkva u SFRJ, Kršćanska reformatorska crkva, Kršćanska vjerska zajednica Jehovinih svjedoka u SFRJ, Reformni pokret adventista sedmog dana, Hrvatska katolička crkva, Slobodna katolička crkva), osim Jevrejske općine, kršćanskog podrijetla.

Knjiga »Božja djeca« sistematizira najvažnije spoznaje dosegnute tijekom istraživanja (uz pomoć nekoliko metoda — promatranje anketa i interview), o biti malih vjerskih zajednica i promišljanjem, iz literature prihvaćenih, uopćenih, njihovih temeljnih osobina (u odnosu na velike vjerske zajednice), daje osmišljenu sliku zagrebačkih malih vjerskih zajednica s njihovim specifičnostima i njihovim univerzalijama. Dobiveni rezultati uglavnom se uklapaju u postojeće iz svjetskih istraživanja. Osobitosti malih vjerskih zajednica, poznate iz literature autor je utkao u naslove poglavlja (ima ih dvadeset) i pokušao pokazati koliko su potvrđene u ovom istraživanju, s naročitim naglaskom da se pažnja usmjerila samo nekim aspektima religioznosti malih vjerskih zajednica za koje se pretpostavlja da imaju značajnu ulogu u otkrivanju istine o njima.

Analiza je značajno temeljena na isticanju oprečnosti između malih i velikih vjerskih zajednica, uzimajući u obzir i religijsku doktrinu i religijske norme. Gdje god je to bilo moguće rezultati dobiveni anketom uspoređivani su s rezultatima istraživanja religioznosti stanovnika zagrebačke regije 1982. i 1983. godine (koje je također provodio Institut za društvena istraživanja). Autor naglašava da su razlike između malih i velikih vjerskih zajednica više nijanse nego neki suštinski pomaci, jer sve one polaze od zajedničkih kršćanskih temeljnih načela, svetih knjiga i izvora, ali ih različito doživljavaju i različito ostvaruju u životu. Usporedbom empirijskih podataka iz spome-